

Introïtustekst: H. Oosterhuis 'Ogen die mij zoeken'

Sterk als de dood

De doden, vergaan in de aarde,
verstrooid op de wind, voorgoed onvindbaar,
en allen die weg zijn gegaan zonder groet –

wat heeft met hen gedaan
Gij die nooit varen laat
het werk van uw handen?

Leg hen als een zegel
aan uw hart
als een zegel op uw arm

want sterk als de dood
is de liefde

Lezing: uit Openbaring 7

Hierna zag ik vier engelen bij de vier hoeken van de aarde staan. Zij hielden de vier winden van de aarde in bedwang, om te voorkomen dat er een wind over land of op zee of door de bomen zou waaïen. Ik zag in het oosten een andere engel opstijgen, die het zegel van de levende God had. De vier engelen die de opdracht hadden gekregen om schade toe te brengen aan het land en de zee riep hij met luide stem toe: 'Laat het land en de zee en ook de bomen ongemoeid! Eerst moeten wij het zegel van onze God op het voorhoofd van zijn dienaren aanbrengen.' Toen hoorde ik het aantal van hen die het zegel droegen: honderdvierenveertigduizend in totaal, afkomstig uit elke stam van Israël. Hierna zag ik dit: een onafzienbare menigte, die niemand tellen kon, uit alle landen en volken, van elke stam en taal. In het wit gekleed en met palmtakken in hun hand stonden ze voor de troon en voor het lam. Luid riepen ze: 'De redding komt van onze God, die op de troon zit, en van het lam!' Alle engelen stonden rond de troon en de oudsten en de vier wezens heen. Ze wierpen zich neer voor de troon en aanbaden God met de woorden: 'Amen! Lof, majesteit en wijsheid, dank en eer en macht en kracht komen onze God toe, tot in eeuwigheid. Amen.' Een van de oudsten sprak mij aan: 'Wie zijn dat daar in het wit, en waar komen ze vandaag?' Ik antwoordde: 'U weet het zelf, heer.' Hij zei tegen me: 'Dat zij degenen die de grote verdrukking hebben doorstaan. Ze hebben hun kleren witgewassen met het bloed van het lam. Daarom staan ze voor Gods troon en zijn ze dag en nacht in zijn tempel om Hem te vereren. En Hij die op de troon zit zal bij hen wonen. Dan zullen ze geen honger meer lijden en geen dorst, de zon zal hen niet steken, de hitte hen niet bevangen. Want het lam midden voor de troon zal hen hoeden, hen naar de waterbronnen van het leven brengen. En God zal alle tranen uit hun ogen wissen.'

Overweging

Ik neem u vandaag even meer dan zestig jaar terug in de tijd. Ik was een vroom meisje van nog geen 10 jaar in het rijke roomse Maastricht. Op de middag van het feest van Allerheiligen nam mijn moeder mij mee naar de kerk om te gaan 'pesjonkelen'. En ze legde mij uit dat we, door zesmaal het Onze Vader, het Weesgegroet en het Eer aan de Vader te bidden, een ziel uit het vagevuur

hielpen om eerder naar de hemel te gaan. Na deze gebeden verlieten we de kerk om daarna meteen weer naar binnen te gaan en met een nieuwe reeks van deze gebeden een volgende ziel uit het vagevuur te helpen. Ik heb me een aantal jaren met volle overgave aan dit ritueel overgegeven. Het gaf me enorm veel voldoening om, over de grenzen van de dood heen, iets goeds te doen voor bekende en onbekende gestorven mensen. Ik voelde een actieve verbinding tussen mij en die doden. De gemeenschap met de heiligen waarover het in de apostolische geloofsbelijdenis gaat was voor mij een ervaarbare werkelijkheid.

Vele jaren later begreep ik pas dat het in dit ritueel ging om het door gebed verkrijgen van zogenaamde 'aflaten' om daarmee de kwietschelding van straffen na dit leven te verkrijgen. En dat de handel in aflaten een van de aanleidingen was voor de reformatie. Ook verloor het bestaan van hemel, hel en vagevuur voor mij haar vanzelfsprekendheid.

Toch ben ik de laatste weken, in de voorbereiding op deze viering, de herinnering aan wat ik toen ervaren heb, opnieuw gaan waarderen en herijken. Ik ontdekte allereerst dat het woord 'pesjonkelen' een Brabantse verbastering was van het Latijnse Portiuncula, En dat dit de naam is van een vervallen Mariakapel aan de rand van Assisi, die Franciscus in 1208 in opdracht van God herstelde. Ieder bezoek aan deze kapel leverde een zogenaamde Portiuncula-aflaat op. Later kon deze aflaat in iedere -, vooral Franciscanerkerk, verkregen worden.

Het is een misverstand dat Luther een tegenstander was van aflaten. Hij verzette zich tegen de uitwassen daarvan. Het was namelijk al vanaf de 5^e eeuw gebruikelijk dat men ter vergeving van opgebiechte zonden als boetedoening een bepaalde religieuze taak moest verrichten. Dit kon variëren van het doen van een gebed tot het afleggen van een pelgrimage. Door het biechten en de boetedoening voorkwamen christenen dat ze na hun dood in het vagevuur terecht zouden komen. Het liep met deze aflaten volstrekt uit de hand toen men ging betalen ter vergeving van toekomstige zonden, en dat de handel in aflaten een lucratief verdienmodel werd voor kerkelijke overheden.

Het vagevuur of purgatorium, dat reinigings- of louteringsplaats betekent is volgens de Rooms Katholieke Kerk een toestand waarin de zielen gereinigd worden van personen die weliswaar stierven in verbondenheid met God maar zonder volledig gezuiverd te zijn van alle kwaad. Na een periode van loutering gaan zij als zuivere zielen naar de hemel. Niet alleen verschillende esoterische stromingen maar ook verschillende oosterse tradities kennen een vergelijkbare 'tussentijd' na de dood. In deze periode – die vaak rond de 40 dagen duurt – nemen overledenen afscheid van het aardse en maken zich klaar voor een bestaan in een volgende dimensie, soms hemel of hereniging met God genoemd. Deze periode is ook de meest intense periode van rouw voor de nabestaanden. Zij moeten de overledene loslaten en hem of haar een nieuwe plaats geven in hun leven. Het bidden om de vergeving van de zonden van overledenen, wat ik als kind van mijn moeder leerde, was en is nog steeds een bijzondere manier om ons met een overledene te verbinden. Er is immers niet alleen verdriet en gemis na iemands overlijden. Vaak is er ook woede: waarom hij/zij? Waarom wij? Waarom op deze leeftijd, waarom op deze manier? Pijn heeft heel veel nuances. Niet de minste zijn: de pijn van de schaamte, het schuldgevoel, de faalangst.

In ons gebed voor overledenen overheerst daarom niet alleen dankbaarheid voor alles wat zij voor ons betekend hebben. Het is ook de aanvaarding van het feit dat er over en weer weleens wat is misgegaan. Een innerlijke stem die 'Het spijt me' zegt; en een innerlijk oor dat 'Het spijt mij ook' opvangt. Op zo'n moment worden zowel overledene als nabestaande van zonde en schuld. We helen, we heiligen elkaar. De overledene voelt op zulke momenten zeer aanwezig. En ons verlangen naar een voortbestaan na de dood wordt daarmee bevestigd.

Het is niet verwonderlijk dat de meeste religies verhalen hebben over een of andere manier van voortbestaan na de dood. Ergens te blijven, ergens terecht te komen; ooit, na hoeveel loutering, na hoeveel zielsverhuizingen ook, een blijvende woning te vinden: die hoop wordt in de meeste religies gekoesterd, tegen de levenservaring van dood en vergankelijkheid in. In een vaak poëtische verbeelding van een leven na de dood verlegt en vereeuwigd de mens zijn leven en vergoelijkt zijn sterven. De oude Egyptische cultuur kende zo'n wonderschone hiernamaalsverwachting. Zij zoekt het dodenrijk hierboven: daar voert de zonnegod de gestorvenen in zijn schip mee langs de hemel. Daar, tussen de sterren, liggen de velden van een hemels Egypte.

Toen Israël uit Egypte trok, maakte het zich echter los uit deze hiernamaalsverwachtingen. Daarvoor in de plaats kwam een radicale, aardse opdracht: een land bewoonbaar maken, gerechtigheid doen van mens tot mens, niets meer en niets minder. Met geen andere zekerheid dan de naam van 'Ik-zal-er-zijn'. Niet je hoop en energie richten op een leven-na-de-dood, maar op een onvoorstelbare God, die nú is, en met wie je nu, in wederkerige vriendschap, optrekt. Die met je meeleeft, in vragen en twijfel, in niet zien en toch, in vlagen van donker en licht. 'Geloven' is in Israël: weten waar je aan toe bent. Je bent niet toe aan een hemel, een hiernamaals. Je bent toe aan God. En die is zo dichtbij, en zo ver weg, als mensen voor elkaar dichtbij en ver weg zijn.

Het bijbelse verhaal van God met mensen is het verhaal van een weg die door mensen gegaan wordt: van slavenhuis, angstland, naar vrijheid, goed en wijd land. Van dood naar leven, van leven dat geen leven is, naar volheid van leven, eeuwig leven. 'Leven' is in de bijbel ook een woord voor een manier van bestaan: 'wie wil geven van hij heeft, die zal leven'. Leven is sterven als een graankorrel om vrucht te dragen, bron van leven voor anderen te worden. Leven is: leven tot bevrijding van anderen. De doorbraak naar die bestaanswijze, die in het bijbelverhaal volheid van leven, vervuld leven of eeuwig leven heet, wordt 'opstanding uit de doden' genoemd.

Jezus is het prototype van de levende: de nieuw-levende, de nú-levende. Jezus zou nooit 'de verrezene' zijn genoemd, als mensen niet in hem gezien hadden hoe hij de dood weerstond toen hij nog leefde; dat iets in hem sterker was dan de dood. En dat iets in Hem? God-in Hem! En de wereld die hij 'het koninkrijk van God' noemde is een wereld waarin de dood niet meer het laatste woord heeft. Waar liefde de menselijke verhoudingen bepaalt. Liefde is opstanding, is eeuwig leven.

Aan het eind van haar verhaal proclameert de bijbel het visioen van een 'nieuwe hemel en een nieuwe aarde'. De Hebreeuwse taal, en dus de joodse bijbel, heeft geen woord voor wereld. Wat wij 'deze wereld' noemen, heet in de bijbel 'hemel en aarde': dat is waar je in leeft, wat je om je heen ziet, ver weg en dichtbij. De nieuwe wereld in het visioen van Johannes is de verbeelding van de aarde zoals deze bedoeld is; zoals het nu niet is, nog niet; maar zoals het ooit moet worden en zal zijn. Voor de oude hemel-en-aarde is uitbuiting en onderdrukking kenmerkend. Oneindig veel tranen, dood, rouw, alles vernietigend geweld. En wat zag Johannes? Een nieuwe wereld waarin geen dreiging meer is, geen recht van de sterksten meer geldt. Waar de dood in al zijn verschijningsvormen niet meer zijn zal. Waar troost is voor elk verdriet.

Als mensen zeggen dat zij troost vinden bij God, bedoelen zij meestal dat zij weten, ervaren, zich indenken dat God hen nabij is in hun lijden. Zij ervaren wat de strekking is van het hele bijbelse verhaal is: onze God loopt niet weg voor menselijke ellende. Integendeel: de Eeuwige zoekt mensen op in hun ellende, troost, bevrijdt, bemoedigt. En nodigt mensen daarbij uit te leven naar zijn beeld en gelijkenis en voor elkaar zo goed als God te zijn. Door God getroost in hun verdriet leren zij hoe zij anderen kunnen troosten. En zo kan het dat alle tranen van alle mensen worden weggewist.

Johannes ziet een onafzienbare menigte die niemand tellen kan, degenen die de grote verdrukking hebben doorstaan.

Het zijn mensen die leven voor God, zoals Lucas hen in zijn zaligsprekingen beschrijft, Rijkdom en overvloed maken hen uiteindelijk niet gelukkig; verdriet en verdrukking krijgen hen niet klein; hun geloof en hen met dat geloof belachelijk maken doet hen hun geloof niet verliezen. God is het diepste in hun leven, en door alles heen houden zij vast aan de Ene van Jezus Christus. Zij kunnen dit menselijkerwijs niet verklaren. Zij begrijpen het zelf niet, en toch leven zij ten diepste voor God.

Van de mensen die wij vandaag herdenken zeggen wij ook dat zij na hun dood leven bij de Ene. Zij stierven misschien terwijl zij niet wisten wat zij moesten denken over God en hun geloof, en welke werkelijkheidswaarde dat alles had. Toch probeerden zij vol vertrouwen het leven los te laten en hun dood te aanvaarden. Soms zullen zij daarbij de hoop of het geloof hebben gehad dat zij zich toevertrouwden aan de eeuwigheid bij God.

Leven met en voor God en uiteindelijk alles, leven én dood aanvaarden als komend uit zijn hand, daarvan zeggen we dat dat in de eeuwigheid doorgaat. En ook al begrijpen we daar menselijkerwijs niets van, we zeggen vandaag toch Ida Gerhardt na:

‘Gestreden heb ik levenslang met U.

Ik vind geen andere vrede dan bij U.’

(Verzamelde gedichten blz184)

Slottekst:

(K. Pannekoek ‘Verwijlen in Emmaus’)

De heilige
Op je pilaar getild,
opgehemeld boven ons bereik,
ben je onschadelijk gemaakt,
ongevaarlijk, niet na te volgen.

Kom van dat voetstuk af
waarheen je verbannen werd,
zet beide voeten op de grond
waar je als mens geleefd hebt
en geleden.
Trek een eind weegs met ons op.

Misschien dat dan
een vonk van heilig vuur ons raakt.
Wie weet gaan wij dan
nieuwe wegen.

Ekklesia Leiden
Rapenburg 100
2311GA Leiden
www.ekklesialeden.nl
info@ekklesialeden.nl